

Biblioteki muzeów sztuki na przykładzie Biblioteki Arxiu CCCB w Barcelonie i Biblioteka de Arte Muzeum Gulbenkiana w Lizbonie

Sławomir Sobczyk

Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie

Streszczenie

Artykuł opisuje organizację pracy i sposób działania dwóch bibliotek mieszczących się w muzeach sztuki: Biblioteki Arxiu w Barcelonie i Biblioteka de Arte w Lizbonie. Opracowanie zawiera spostrzeżenia własne oraz informacje uzyskane od pracowników bibliotek w trakcie ich zwiedzania.

Słowa kluczowe

Arxiu CCCB, Biblioteka de Arte Museu Calouste Gulbenkian, biblioteka artystyczna

Wstęp

Większość muzeów na świecie otwiera własne biblioteki i czytelnie, których zadaniem jest między innymi propagowanie tematyki dotyczącej działalności muzeum i zbiorów muzealnych. Biblioteki muzeów sztuki dysponują na ogół bogatymi księgozbiorami poświęconymi historii i teorii sztuki. Często można w nich również znaleźć unikalne publikacje wewnętrzne, periodyki czy katalogi z wystaw. Działalność bibliotek muzealnych stanowi niewątpliwie jeden ze sposobów promocji sztuki.

Mimo wspólnych założeń, biblioteki muzeów sztuki różnią się sposobem i zakresem działania. Poniższy artykuł opisuje działalność dwóch bibliotek mieszczących się w muzeach sztuki: Biblioteki Arxiu w Barcelonie i Biblioteka de Arte w Lizbonie. Obie biblioteki zostały założone przez fundacje i obie funkcjonują przy dużych muzeach sztuki, w metropoliach Europy Południowej, w tym samym kręgu kulturowym. Okazuje się jednak, że Biblioteka Arxiu i Biblioteka de Arte przyjęły zupełnie różne modele promocji sztuki, co znajduje odzwierciedlenie w organizacji pracy obu bibliotek.

Biblioteka Arxiu CCCB (Biblioteka Archiwum Centrum Sztuki Współczesnej Barcelony)

Kompleks dotyczący sztuki współczesnej: MACBA, CCCB, Arxiu

Na zachód od głównego barcelońskiego deptaka, La Rambla, rozciąga się najuboższy kwartał Starego Miasta, El Raval. Wcześniej słynął on jedynie z Barri Xines, dzielnicy czerwonych latarni i handlarzy narkotyków. Sytuacja uległa zasadniczej zmianie w 1989 roku, kiedy władze prowincji i miasta Barcelona zaaprobowaly projekt rewitalizacji dzielnicy. Jego centralnym elementem było zbudowanie w samym sercu El Raval kompleksu budynków poświęconych sztuce współczesnej. W skład tego kompleksu wchodzi: Museu d' Art Contemporania de Barcelona (MACBA)(Muzeum Sztuki Współczesnej Barcelony) i Centro de Cultura Contemporania de Barcelona (CCCB)(Centrum Sztuki Współczesnej Barcelony). Istotnym uzupełnieniem funkcjonowania CCCB jest biblioteka Arxiu (Archiwum Centrum Sztuki Współczesnej), zajmująca się głównie udostępnianiem szerokiej publiczności dokonań Centrum. Powstanie MACBA i CCCB zwiabiło do El Raval rzesze turystów, studentów i znawców sztuki. Stało się też bodźcem do odbudowy dzielnicy i rozbudowy jej infrastruktury.

Museu d' Art Contemporania de Barcelona (MACBA)(Muzeum Sztuki Współczesnej Barcelony)

Idea powstania w Barcelonie muzeum sztuki współczesnej sięga 1959 roku (pomysł ten jako pierwszy zgłosił krytyk sztuki Alexandre Circi Pellicer). Jej urzeczywistnienie było możliwe dopiero dzięki utworzeniu w 1987 roku Fundacji MACBA, która w 1988 roku weszła w skład Konsorcjum MACBA (obok władz Katalonii i Barcelony). Ostatecznie Muzeum Sztuki Współczesnej zostało otwarte dla publiczności 28 listopada 1995 roku. Mieści się ono w nowoczesnym budynku projektu znanego amerykańskiego architekta Richarda Meiera[1]. Stała ekspozycja muzeum ma na celu zarysowanie światowych trendów w sztuce współczesnej, z zaakcentowaniem barcelońskiego punktu widzenia.

Centro de Cultura Contemporania de Barcelona (CCCB)(Centrum Sztuki Współczesnej Barcelony)

Pomysł powstania Centro de Cultura Contemporania de Barcelona (CCCB) zrodził się w 1989 roku. Otwarte w 1994 roku CCCB jest publicznym konsorcjum, zorganizowanym i zarządzanym przez władze prowincji (Diputacio de Barcelona) i miasta (Ajuntament de Barcelona). Centrum mieści się w budynku XVIII-wiecznego Casa de la Caritat, który do 1956 roku pełnił funkcję hospicjum[2]. Całkowita powierzchnia, jaką dysponuje CCCB to 15 tys. m², z czego 4 tys. m² przeznaczono na galerię sztuki. CCCB zajmuje się organizacją wystaw, festiwali, koncertów i debat poświęconych sztuce. Zachęca do rozwoju technik multimedialnych i audiowizualnych. Promuje sztukę współczesną Barcelony i Katalonii, również poprzez wymianę materiałów z innymi centrami sztuki współczesnej i muzeami na całym świecie.

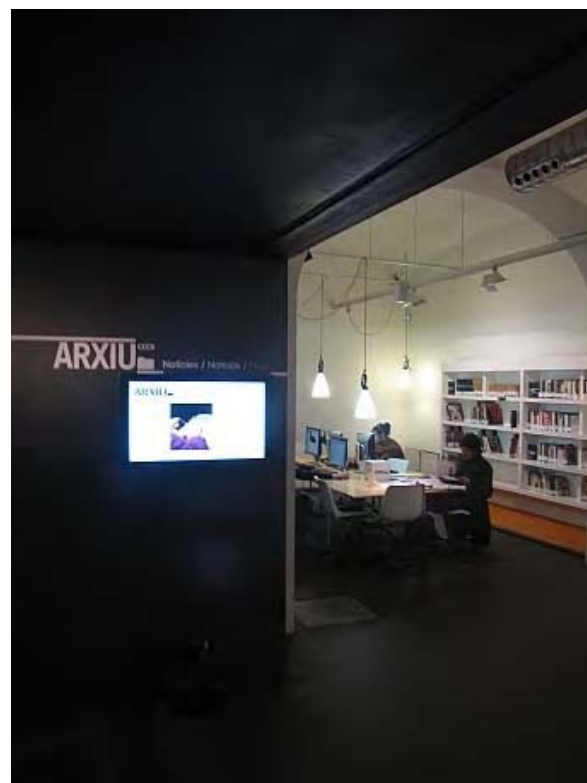
Biblioteka Arxiu CCCB (Biblioteka Archiwum Centrum Sztuki Współczesnej Barcelony)

1. Funkcje.

Otwarte w styczniu 2008 roku Arxiu Centro de Cultura Contemporania de Barcelona (Arxiu CCCB) jest multimedialnym archiwum cyfrowym, którego zadaniem jest udostępnianie szerokiej publiczności osiągnięć CCCB powstałych w ciągu jego wieloletniej działalności. Od lipca 2010 roku Arxiu działa jako rodzaj biblioteki publicznej. Wstęp do Archiwum jest nieograniczony i bezpłatny. Na miejscu można również skorzystać z bezpośredniej pomocy w wyszukiwaniu materiałów oraz konsultacji dotyczącej współczesnej kultury i sztuki. Arxiu CCCB jest otwarte od wtorku do piątku od 15, a w soboty i niedziele od 11, do 23.00[3]. Fot. (1-4).

Fot. 1

Fot. 2

Fot. 1 i 2. Widok na Bibliotekę Arxiu od strony wejścia. Fot. Sławomir Sobczyk

Fot. 3.

Fot. 4.

Fot. 3 i 4. Biblioteka Arxiu - miejsce odbywania się konsultacji. Fot. Sławomir Sobczyk.

2. Zbiory.

Zbiory dokumentalne Arxiu są tematycznie uporządkowane w 3 głównych obszarach zainteresowania Centrum Sztuki Współczesnej: „Czasy paradoksu”, „Świat. Wizja kosmopolityczna”, „Miasto i przestrzeń publiczna”. W chwili obecnej zbiory Archiwum obejmują ponad 9 tys. referencji cyfrowych, włączając w to: programy i materiały prasowe, biografie autorów i artystów współpracujących z CCCB, dokumentację audiowizualną przeprowadzonych wystaw, debat, wykładów, festiwali i performance-ów, fotograficzną i audiowizualną dokumentację działalności, katalogi oraz inne publikacje cyfrowe CCCB[4]. Arxiu umożliwia dostęp do Kosmopolis Archive, stanowiącego zbiór materiałów z różnych lat odbywania się Międzynarodowego Festiwalu Literatury „Kosmopolis”. Zawiera również materiały z archiwum przyznawanej co 2 lata Europejskiej Nagrody Dla Miejskiej Przestrzeni Publicznej[5]. Zbiory Arxiu są na bieżąco uzupełniane o materiały z aktualnej działalności CCCB. Dostęp do biblioteki cyfrowej jest możliwy jedynie na miejscu (duża objętość cyfrowa zgromadzonego materiału stanowi utrudnienie dla stworzenia bazy online).

Arxiu oferuje czytelnikom dostęp do księgozbioru, złożonego z około 3 tys. pozycji. Fot. (5-7) Zbiory bibliograficzne stanowią jednak tylko uzupełnienie biblioteki cyfrowej, są więc bezpośrednio związane z obszarem zainteresowań i działalnością CCCB. Zawierają one: monografie artystów i autorów, książki dotyczące kultury i sztuki współczesnej oraz publikacje CCCB (katalogi wystaw, kolekcje „Urbanitats”, „Breus”, „Dixit” i inne). Publikacje zawarte w księgozbiorze Arxiu znajdują się w katalogu CCCB, będącym częścią międzyuczelnianego Catalog Collectiu de les Universitats de Catalunya (CCUC)[6]. Fot. (8, 9) Z księgozbioru Arxiu można korzystać jedynie w czytelni, ponieważ jednostka ta nie posiada wypożyczalni. Ze względu na ograniczoną przestrzeń, Archiwum nie dysponuje też serwisem kserograficznym. Możliwe jest wykonanie kopii wybranych publikacji poza budynkiem CCCB, po pozostawieniu „w zastaw” dokumentu tożsamości.

Fot. 5.

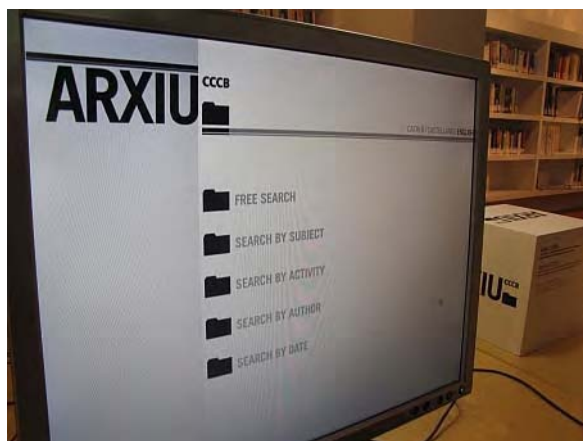

Fot. 6.

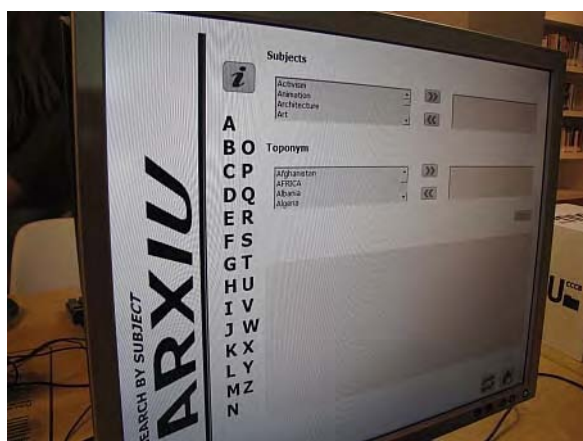
Fot. 5 i 6. Księgozbiór podręczny Biblioteki Arxiu. Fot. Sławomir Sobczyk.

Fot. 7. Uszeregowanie tematyczne księgozbioru Biblioteki Arxiu. Fot. Sławomir Sobczyk.

Fot. 8. Cyfrowe archiwum Biblioteki Arxiu - widok ogólny. Fot. Sławomir Sobczyk.

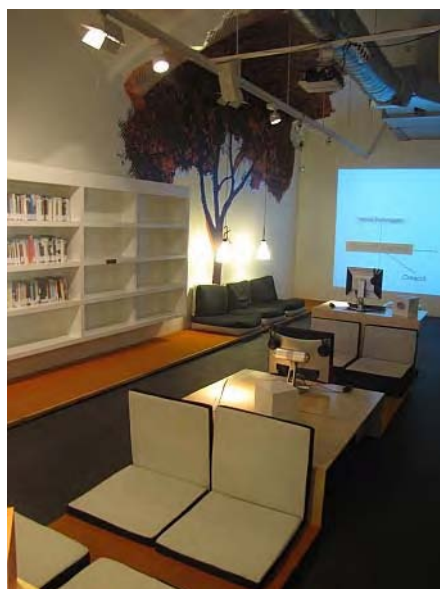
Fot. 9. Cyfrowe archiwum Biblioteki Arxiu - wyszukiwanie alfabetyczne. Fot. Sławomir Sobczyk.

3. Organizacja przestrzeni bibliotecznej.

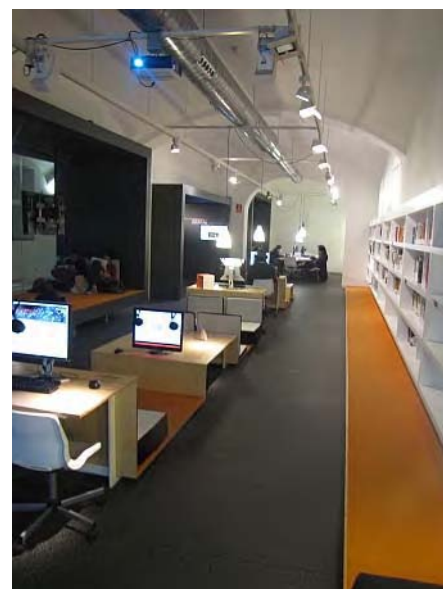
Arxiu stanowi jedno pomieszczenie, o wielkości ok. 200 m², w kształcie wąskiego prostokąta. Czytelnicy mają tu do dyspozycji 10 stanowisk komputerowych, które umożliwiają dostęp do cyfrowej bazy Archiwum. Wszystkie komputery są wyposażone w wysokiej jakości słuchawki. Regały na książki, z wolnym dostępem do półek, są ustawione na całej powierzchni dłuższej ze ścian. Księgozbiór jest uporządkowany tematycznie. Ściana zewnętrzna (od strony wejścia) jest w całości przeszklona, a jej przestrzeń podzielono na 4 odrębne wnęki, wyposażone w miękkie pufy do siedzenia i leżenia. Fot. (10-14)

Fot. 10.

Fot. 11.

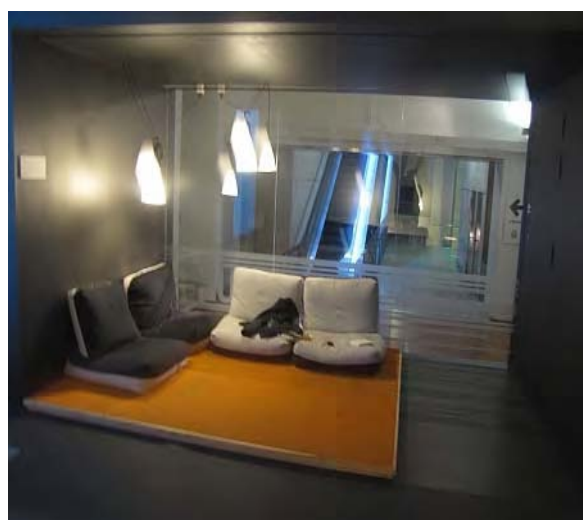

Fot. 12.

Fot. 10-12. Biblioteka Arxiu - stanowiska pracy dla czytelników. Fot. Sławomir Sobczyk.

Fot. 13. Biblioteka Arxiu - widok ogólny. Sławomir Sobczyk.

Fot. 14. Wnętrze z sofami dla czytelników w Bibliotece Arxiu. Fot. Sławomir Sobczyk.

Biblioteca de Arte (Biblioteka Sztuk Pięknych) Fundacji Calouste Gulbenkiana

Fundacao Calouste Gulbenkian (Fundacja Calouste Gulbenkiana)

Fundacja Gulbenkiana jest instytucją prywatną, do której celów statutowych należą działania na rzecz sztuki, edukacji i nauki. Została powołana do życia w 1956 roku, zgodnie z zapisem zawartym w testamencie zmarłego rok wcześniej Calouste Gulbenkiana [7]. Ten ormiański przedsiębiorca i filantrop, jeden z najbogatszych ludzi na świecie, przez całe życie był też zapalonym kolekcjonerem dzieł sztuki i bibliofilem. Fundacja Gulbenkiana miała zająć się przede wszystkim udostępnieniem szerokiej publiczności jego zbiorów, zaliczanych do tej pory do największych prywatnych kolekcji dzieł sztuki. Fundacja ma swoje oddziały w Londynie i Paryżu, ale „serce” instytucji mieści się od 1969 roku w Parku Gulbenkiana, niedaleko centrum Lizbony.

Museu Calouste Gulbenkian (Muzeum Calouste Gulbenkiana)

Po rozbudowie w 1983 roku, Fundacja Gulbenkiana patronuje następującym instytucjom portugalskim: Muzeum Gulbenkiana (Museu Gulbenkian), Biblioteka Sztuk Pięknych (Biblioteca de Arte), Centrum Sztuki Współczesnej (Centro de Arte Moderna), Instytut Nauki Gulbenkiana (Instituto Gulbenkian de Ciencia). Jednak pierwszym i najważniejszym dziełem Fundacji było powołane do życia w 1969 roku Muzeum Gulbenkiana (Museu Calouste Gulbenkian), które do dziś eksponuje zbiory prywatnej kolekcji fundatora. Kolekcja muzeum liczy ok. 6 tysięcy przedmiotów (obrazów, rzeźb, mebli, manuskryptów i przedmiotów sztuki użytkowej), z których prezentowane jest stale mniej więcej tysiąc [8]. Ekspozycja jest podzielona na 2 części: w pierwszej znajdują się zbiory sztuki starożytnego Egiptu, Mezopotamii, Grecji, Rzymu, Dalekiego Wschodu, w drugiej natomiast sztuka europejska z okresu XI-XX wieku. Fot. (15)

Fot. 15. Muzeum Gulbenkiana w Lizbonie - widok od strony wejścia. Fot. Sławomir Sobczyk.

Biblioteca de Arte (Biblioteka Sztuk Pięknych)

1. Funkcje

Dzisiejsza Biblioteka Sztuk Pięknych została powołana do życia przez Fundację Gulbenkiana w 1968 roku, początkowo jako Biblioteka Główna a następnie Główna Biblioteka Sztuk Pięknych. Ideą powstania tej instytucji było zgromadzenie w jednym miejscu prywatnej kolekcji bibliofilskiej Calouste Gulbenkiana. Od 1993 roku Biblioteka Sztuk Pięknych jest biblioteką referencyjną dla wyszukiwań w zakresie sztuki i architektury, od tego też czasu katalog biblioteczny jest dostępny on-line[9].

Biblioteka Sztuk Pięknych ma za zadanie dostarczanie informacji w zakresie: historii sztuki, sztuk pięknych i architektury. Jednak dostęp do zbiorów bibliotecznych jest ograniczony i mogą z nich korzystać jedynie: studenci, studenci podyplomowi i wykładowcy Akademii Sztuk Pięknych, historycy sztuki, artyści, personel galerii sztuk pięknych, kolekcjonerzy, krytycy sztuki i kuratorzy. Osoby zainteresowane historią sztuki i sztukami wizualnymi, a nie zaliczające się do żadnej z powyższych grup, mogą skorzystać jedynie z księgozbioru podręcznego i danych skatalogowanych w postaci cyfrowej (warunkiem jest ukończenie 16. roku życia). Korzystanie z biblioteki wymaga zarejestrowania się i założenia karty bibliotecznej. Biblioteka jest otwarta od poniedziałku do piątku w godzinach 9:30-19:00. W tych godzinach działa czytelnia główna, natomiast pozostałe czytelnie (czytelnia multimedialna, czytelnia rzadkich woluminów i pokoje badań) są otwarte w godz. 14:00-19:00 w poniedziałek i w godz. 11:00-19:00 od wtorku do piątku[10]. Z księgozbioru biblioteki można korzystać jedynie na miejscu (nie ma wypożyczalni), a niektóre, szczególnie cenne pozycje są możliwe do przejrzania jedynie w formie cyfrowej. Fot. (16, 17)

Fot. 16. Wejście do Biblioteka de Arte. Fot. Sławomir Sobczyk.

Fot. 17. Biblioteka de Arte - katalog cyfrowy. Fot. Sławomir Sobczyk.

2. Zbiory

Biblioteka Sztuk Pięknych jest biblioteką naukową, będącą w posiadaniu ponad 190 tys. tytułów (monografie, opracowania zbiorowe, katalogi wystaw), ok. 190 tytułów periodyków oraz zbioru materiałów audiowizualnych (taśmy filmowe, płyty CD i DVD)[11].

Najważniejszym elementem zbiorów pozostaje w dalszym ciągu unikatowa, prywatna kolekcja bibliofilska Calouste Gulbenkiana. W 50-tą rocznicę śmierci fundatora, podjęto próbę uporządkowania daru, powstał wówczas projekt artystyczny pod nazwą Prywatna Biblioteka Calouste Gulbenkiana (Biblioteca Particular de Calouste Gulbenkian). Wówczas też udało się zdigitalizować część zbiorów. Księgozbiór Gulbenkiana podzielono na dwie części. Pierwsza z nich (eksponowana w Muzeum Gulbenkiana, a w bibliotece dostępna jedynie w formie cyfrowej) zawiera głównie manuskrypty i inne prace dokumentujące sztukę książki w kulturze zachodu i wschodu od XII do połowy XX wieku. Druga część (będąca dzisiaj integralną częścią księgozbioru biblioteki) składa się z ok. 3 tys. monografii i periodyków, poświęconych różnym dziedzinom (głównie sztuce i architekturze)[12].

Od roku 2000 do biblioteki przeniesiono zbiory Wydziału Dokumentacji i Badań Centrum Sztuki Współczesnej Gulbenkiana. Dzięki temu biblioteka wzbogaciła się o pokaźną kolekcję katalogów wystaw sztuki portugalskiej (datujących się od 1911 roku) oraz prywatne archiwa znanych portugalskich artystów i architektów, takich jak: Amadeo de Sousa Cardoso, Diogo de Macedo, Raul Lino, Cristino da Silva. W październiku 2001 roku do księgozbioru Biblioteki Sztuk Pięknych włączono kolekcję Departamentu Archiwum Sztuki, składającą się z 317 243 zdjęć dokumentujących wydarzenia artystyczne oraz reprodukcji dzieł sztuki portugalskiej, podzielonych na 176 odrębnych zbiorów[13]. Fot. (18)

Fot. 18. Księgozbiór podręczny Biblioteca de Arte - najnowsze numery czasopism. Fot. Sławomir Sobczyk.

3. Organizacja przestrzeni bibliotecznej

Biblioteka Sztuk Pięknych mieści się w głównym budynku Muzeum Gulbenkiana, w Parku Gulbenkiana. Składa się ona z następujących pomieszczeń: czytelnicy głównej, czytelnicy multimedialnej, czytelnicy rzadkich woluminów i pokoiów badań. Czytelnia główna znajduje się przy głównym wejściu, na parterze i składa się z 3 oddzielnych pomieszczeń. W przestronnych, jasnych pokojach, których okna wychodzą na park, jest 86 stanowisk pracy. Na regałach z wolnym dostępem do półek znajdują się: księgozbiór podręczny oraz najnowsze numery czasopism i periodyków. W oddzielnym pomieszczeniu ustawiono kserokopiarkę do użytku własnego czytelników oraz stacje komputerowe, umożliwiające dostęp do wybranych baz bibliograficznych (Wilson Art Abstracts, Artbibliographies Modern, Portuguese Art On Press), katalogu bibliotecznego i cyfrowych zbiorów biblioteki. Na terenie czytelnicy można też korzystać z bezprzewodowego dostępu do Internetu. Pozostałe pomieszczenia biblioteczne (połączone ze sobą) znajdują się na I piętrze budynku muzeum. W czytelnicy multimedialnej znajduje się 8 stanowisk komputerowych i 4 stanowiska do przeglądania materiałów video. Komputery umożliwiają bezpłatny dostęp do: katalogu bibliotecznego, publikacji multimedialnych, księgozbioru cyfrowego i Internetu. Istnieje możliwość wydrukowania konkretnych publikacji (druk kolorowy), po wcześniejszym zakupieniu specjalnej karty. Podczas przeglądania nagrań i materiałów video konieczne jest korzystanie ze słuchawek. Ze względu na ograniczoną liczbę stanowisk pracy, biblioteka rekomenduje wcześniejszą rezerwację miejsca na konkretny dzień. Fot. (9-24)

Fot. 19. Biblioteka de Arte - pomieszczenie ze stanowiskami komputerowymi. Fot. Sławomir Sobczyk.

Fot. 20.

Fot. 21.

Fot. 20 i 21. Biblioteka de Arte - czytelnia. Fot. Sławomir Sobczyk.

*Fot. 22. Biblioteka de Arte - widok na stanowisko obsługi czytelników.
Fot. Sławomir Sobczyk.*

*Fot. 23. Biblioteka de Arte - winda w czytelní.
Fot. Sławomir Sobczyk.*

Fot. 24. Biblioteka de Arte - stanowisko obsługi czytelników. Fot. Sławomir Sobczyk.

Zupełnie inny jest sposób działania drugiej z bibliotek. Biblioteka de Arte, powołana do życia przez Fundację Gulbenkiana, znajduje się w jednym ze skrzydeł Muzeum Calouste Gulbenkiana. Działalność biblioteki nie jest tajemnicą, ale też postronny zwiedzający nie może z niej skorzystać. Wejście do czytelní jest zaopatrzone w bramkę bezpieczeństwa, przy której stale obecna jest ochrona muzeum. Pełny dostęp do zbiorów bibliotecznych jest ograniczony do kręgu osób zajmujących się zawodowo sztuką. Pozostali czytelnicy mogą skorzystać jedynie z księgozbioru podręcznego i danych skatalogowanych w postaci cyfrowej (warunkiem jest ukończenie 16. roku życia). Korzystanie z biblioteki wymaga zarejestrowania się i założenia karty bibliotecznej. Aranżacja przestrzeni bibliotecznej jest bardzo klasyczna, co odpowiada profilowi muzeum. W dwóch pomieszczeniach, przy stołach, znajdują się stanowiska pracy. W oddzielnym pokoju jest kilka stanowisk komputerowych

i kserokopiarka. Księgozbiór podręczny z wolnym dostępem do półek jest ograniczony do podstawowych pozycji poświęconych sztuce i najnowszych numerów wybranych periodyków. Większość pozycji trzeba zamawiać przy stanowisku obsługi, niektóre książki nawet z kilkudniowym wyprzedzeniem. Początkiem i najważniejszym elementem zbiorów pozostaje w dalszym ciągu unikatowa, prywatna kolekcja bibliofilska Calouste Gulbenkiana. Biblioteka dysponuje też pokaźną kolekcją katalogów wystaw sztuki portugalskiej, posiada prywatne archiwa znanych portugalskich artystów i architektów oraz kolekcję Departamentu Archiwum Sztuki, składającą się z 317 243 zdjęć dokumentujących wydarzenia artystyczne oraz reprodukcji dzieł sztuki portugalskiej. Nie dziwi więc, że szczególnie cenne pozycje są niedostępne dla czytelników, albo dostępne jedynie w formie cyfrowej. Różnice w funkcjonowaniu obu opisywanych bibliotek wynikają przede wszystkim z innego profilu odbiorców. Biblioteka Arxiu jest nowoczesnym centrum informacyjnym, skierowanym do wszystkich miłośników sztuki, również amatorów. Lizbońska Biblioteca de Arte jest z kolei typowo naukowym ośrodkiem badawczym, którego oferta została przygotowana z myślą o wąskim gronie osób zajmujących się sztuką w sposób zawodowy.

Przypisy:

- [1] Kula A., *Muzeum Sztuki Współczesnej – nowy sąsiad w dzielnicy El Raval w Barcelonie*, „Muzealnictwo”, 2004, nr 45, s. 154-161.
- [2] Simonis D., *Barcelona*, Warszawa 2009, s. 96-97.
- [3-6] Sobczyk S., *Rozmowa z pracownikiem Biblioteki Arxiu*, dnia 30.12.2011.
- [7] Pignatelli C. (ed.), *Museum Guide 2004, Portuguese Museum Institute*, [Lisboa] 2004, s. 18.
- [8] Siewak-Sojka Z. (red.), *Lizbona*, Warszawa 2009, s. 185.
- [9-13] Sobczyk S., *Rozmowa z pracownikiem Biblioteca de Arte*, dnia 12.08.2011.

Bibliografia:

1. Brown J. (red.), *Barcelona*, Warszawa 2010.
2. *Centre de Cultura Contemporània de Barcelona* [online], 2012 [dostęp: 2012-12-19]. Dostępny w World Wide Web: <http://cccbb.org>.
3. Daszewska E. (red.), *Barcelona*, Warszawa 2006.
4. Hughes R., *Barcelona*, New York 1992.
5. Kula A., *Muzeum Sztuki Współczesnej – nowy sąsiad w dzielnicy El Raval w Barcelonie*, „Muzealnictwo”, 2004, nr 45, s. 154-161.
6. *Museu Calouste Gulbenkian* [online], 2012, [dostęp: 2012-12-19]. Dostępny: World Wide Web: <http://museu.gulbenkian.pt>.
7. *Museu d'Art Contemporani de Barcelona* [online], 2012 [dostęp: 2012-12-19]. Dostępny: World Wide Web: <http://macba.cat>.

8. Pignatelli C. (ed.), *Museum Guide 2004, Portuguese Museum Institute*, [Lisboa] 2004.
9. Siewak-Sojka Z. (red.), *Lizbona*, Warszawa 2009.
10. Simonis D., *Barcelona*, Warszawa 2009.
11. Tranæus T., *Lizbona*, Warszawa 2012.

Informacja o autorze:

Sławomir Sobczyk – starszy bibliotekarz, pracownik Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie, ul. Smoleńsk 9, 31-108 Kraków, tel. 012/292-62-77 wew. 35, e-mail: zesobczy@cyfronet.pl